

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ»**

денна форма навчання

Виконала: студентка 2 курсу
групи Szb1-M18
спеціальності
232 Соціальне забезпечення
Троцьковець Марія Русланівна

Керівник:
Дідик Наталія Михайлівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи

Рецензент:
Чеканська Оксана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та
практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ	8
1.1 Особи з інвалідністю як об'єкт соціальної роботи.....	8
1.2 Нормативно-правові основи діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю	17
1.3 Особливості здійснення соціальним працівником соціальної реабілітації у закладах різного типу.....	25
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2 ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	42
2.1 Технологія соціального супроводу сім'ї, яка виховує дитину з інвалідністю.....	42
2.2 Результати експериментального дослідження щодо вивчення особливостей соціальної підтримки осіб з інвалідністю в Україні.....	68
2.3 Вивчення досвіду реалізації соціальних проектів щодо соціально- психологічної підтримки осіб з інвалідністю в Україні.....	74
2.4. Шляхи оптимізації діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю в Україні.....	83
Висновки до розділу 2.....	96
ВИСНОВКИ	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	104
ДОДАТКИ.....	112

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Суспільний процес як процес гуманізації суспільних відносин з необхідністю потребує особливого впливу на представників найменш соціально захищених верств населення, серед яких особи з інвалідністю є однією з найбільш чисельних груп.

У наш час збільшення кількості осіб з інвалідністю актуальним стає надання соціальної допомоги та соціальної реабілітації даній категорії осіб. Зараз в Україні налічується близько 3 млн. осіб з інвалідністю, у тому числі 170 тис. дітей з інвалідністю. Частка осіб цієї категорії в загальній структурі населення становить близько 5 відсотків. За інформацією Державної служби статистики України станом на 01.01.2018 кількість осіб з інвалідністю в Україні становила майже 2 636 000, з них I групи – 235 тис., II групи – 899 тис., III групи – 1 342 тис. осіб, крім цього діти з інвалідністю до 18 років становили 159 тис. осіб [56, с. 63]. У 2018 році було 62 особи з інвалідністю на 1000 населення, тоді як у 2001 році – 52 особи. Це свідчить про збільшення за останні роки кількості осіб з інвалідністю в Україні.

Згідно статистичних даних за 2015-2016 н. р., в Україні різноманітні проблеми з розвитком мають більше ніж 680 тисяч дітей до 18 років, що становить 10,2% дитячого населення [45]. На думку Б. Мойси, високий показник інвалідності зумовлюється цілим комплексом причин: недосконалістю чинної системи охорони здоров'я, недостатньою безпекою та охороною праці, травматизмом на дорогах, погіршенням якості харчування та питної води, старінням населення, наявністю різноманітних катаклізмів екологічних, природних, воєнних, зокрема проведенням Антитерористичної операції [26, с. 4].

На сучасному етапі розвитку країни суспільство прагне задовольняти все ширше коло потреб людей з інвалідністю, в тому числі духовні, створювати для них повноцінні умови життя. У зв'язку з орієнтацією України на європейську інтеграцію виникає проблема перегляду пріоритетів державної політики у сфері соціальної підтримки та реабілітації осіб з інвалідністю,

впровадження міжнародних підходів до надання їм соціально-психологічної допомоги, які б базувались на засадах рівних можливостей, гуманного ставлення та їх оптимальної соціалізації.

Разом з тим, Б. Мойса зазначає, що в Україні практично відсутня міжвідомча координація сфер охорони здоров'я, освіти та соціального захисту в питаннях реабілітації людей з інвалідністю, а створена система реабілітації не задовольняє потреби осіб з інвалідністю в отриманні послуг, особливо в сільській місцевості. Чинній реабілітаційній галузі бракує комплексної системи оцінки потреб, міждисциплінарної роботи у наданні послуг та безпосередньої їх спрямованості на клієнта. Неналежним залишається й рівень забезпечення осіб із інвалідністю допоміжними засобами та засобами медичного призначення. За окремими категоріями осіб з інвалідністю перелік таких засобів потребує перегляду. Забезпечення ж протезуванням взагалі стає предметом уваги правозахисників та журналістських розслідувань [26, с. 5].

Наукова розробленість проблеми. У зв'язку з вище наведеними даними вивчення проблеми соціального захисту, соціального супроводу та соціальної реабілітації осіб з інвалідністю є актуальним питанням у сучасних дослідженнях. Серед сучасних науковців, які приділяли найбільшу увагу цій проблематиці, є такі вчені: Н. В. Грабовенко, Л. М. Джигун, О.О. Добровіцька, О. Замашкіна, І. Д. Зверева, С. Ю. Ілінч, А. Й. Капська, О. С. Кизимович, А. М. Кравцова, Г. В. Кукуруза, Н. О. Ляшкова, О. Ю. Міхеєва, Б. Мойса, І. Павленко, І. В. Пеша, Л. І. Романовська, Н. В. Синюк, В. Сілаєв, М. Г. Соляник, О. Усик, М. Є. Чайковський, А. Г. Шведов та ін. [5; 10; 12; 15; 19; 20; 23; 26; 47; 49; 50; 53; 63; 68-70].

Разом з тим, у науковій літературі недостатньо проаналізовано проблему особливостей професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю, оскільки зазвичай проблему реабілітації осіб з інвалідністю розглядають з позиції спеціальної педагогіки та реабілітології. Отже, актуальність теми та її недостатнє вивчення призвело до вибору нами теми

дослідження «Особливості професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю».

Об'єкт дослідження – особи з інвалідністю.

Предмет дослідження – зміст професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю.

Мета роботи – проаналізувати особливості професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю в Україні.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати осіб з інвалідністю як об'єкт соціальної роботи та проаналізувати нормативно-правові основи діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю.
2. Розкрити особливості здійснення соціальним працівником соціальної реабілітації у закладах різного типу
3. Описати технологію соціального супроводу сім'ї, яка виховує дитину з інвалідністю.
4. Проаналізувати результати експериментального дослідження щодо вивчення особливостей соціальної підтримки осіб з інвалідністю в Україні.
5. Вивчити досвід реалізації соціальних проектів щодо соціально-психологічної підтримки осіб з інвалідністю в Україні та запропонувати шляхи оптимізації діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення та аналіз літературних джерел з проблематики дослідження; *емпіричні:* констатувальний експеримент з метою вивчення методологічного інструментарію діяльності соціального працівника щодо вирішення соціально-психологічних проблем осіб з інвалідністю (анкетування); *статистичні:* кількісний та якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Теоретична значущість дослідження полягає у ґрунтовному теоретичному аналізі особливостей професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю в Україні. Матеріали дослідження можуть

бути використані при написанні наукових праць з даної проблематики, стати підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Практичне значення роботи. Результати емпіричного дослідження можуть бути використані у практичній діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді щодо оптимізації здійснення соціальної роботи з особами з інвалідністю. Запропоновані нами шляхи оптимізації діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю в Україні можна застосувати при складанні відповідних державних соціальних програм та проєктів щодо соціальної підтримки осіб з інвалідністю.

Апробація результатів дослідження: результати дослідження представлено на таких конференціях:

- IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (15 лютого 2019 року, м. Кам'янець-Подільський) з доповіддю на тему «Нормативно-правова база професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю».

- Наукова конференція студентів і магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2018 році (24-25 квітня 2019 р., м. Кам'янець-Подільський) з доповіддю на тему: «Зміст діяльності інклюзивно-ресурсних центрів в Україні».

- Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи» (28 березня 2019 р., м. Кам'янець-Подільський) з доповіддю на тему: «Зміст професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю».

- V Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» (24 жовтня 2019 р., м. Кам'янець-Подільський) з доповіддю на тему «Методи і форми соціально-психологічної підтримки осіб з інвалідністю у реабілітаційних закладах».

За результатами дослідження опубліковано наукову статтю у фаховому збірнику:

Троцковець М. Р. Зміст професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. – Вип. XXXII. – Кам'янець-Подільський: Медобори – 2006, 2019. – С. 86-98.

База дослідження: Кам'янець-Подільський міський ЦСССДМ.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (72 найменувань), трьох додатків. Загальний обсяг роботи складає 120 сторінок.

ВИСНОВКИ

Теоретико-емпіричне дослідження проблеми особливостей професійної діяльності соціального працівника з особами з інвалідністю дає змогу зробити такі висновки:

1. Особа з інвалідністю є об'єктом соціальної роботи. Особа з інвалідністю – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Основними проблемами людей з інвалідністю є: матеріальне забезпечення, медичне обслуговування, психологічна допомога дітям і батькам, освіта і професійне навчання, працевлаштування дітей і батьків, спілкування, заняття улюбленими справами, підготовка до самостійного життя, вільне пересування.

2. Правовими основами здійснення соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в Україні є такі нормативні документи: Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», Конвенція про права осіб з інвалідністю, Положення про інклюзивно-ресурсний центр, Положення про навчально-реабілітаційний центр, Положення про Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю та ін.

Законом та іншими нормативними актами передбачаються різні форми соціального обслуговування осіб з інвалідністю: соціальне обслуговування вдома (включаючи соціально-медичне обслуговування); напівстаціонарне соціальне обслуговування у відділеннях денного (нічного) перебування громадян в установах соціального обслуговування; стаціонарне соціальне обслуговування в будинках-інтернатах, пансіонатах та інших стаціонарних установах соціального обслуговування; термінове соціальне обслуговування (як правило, у ситуації, що не терпить зволікання, організація харчування, забезпечення одягом, взуттям, нічлігом, термінове надання тимчасового житла і т. ін.); соціально-консультаційна допомога.

3. Роль соціального працівника у здійсненні соціальної реабілітації полягає в тому, щоб створити особливе середовище в реабілітаційному центрі. Терапія середовищем займає ведуче місце в організації способу життя осіб з інвалідністю. Основним напрямком є створення активного, діючого середовища перебування, що спонукає осіб з інвалідністю на самодіяльність, самозабезпечення, відхід від утриманських настроїв і гіперопіки. Для реалізації ідеї активізації середовища використовують зайнятість працею, аматорські заняття, суспільно корисну діяльність, спортивні заходи, організацію змістовно-розважального дозвілля, навчання професіям. Такий перелік заходів поза домом здійснюється лише соціальним працівником, якому необхідне володіння методами і прийомами роботи з особами, що обслуговують осіб з інвалідністю у центрах.

Для створення позитивного терапевтичного середовища соціальному працівнику необхідні знання з педагогіки і психології. Соціальний працівник вирішує також юридичні питання (цивільного права, трудового регулювання, майнові та ін.). Сприяння у вирішенні цих питань буде сприяти соціальній адаптації, нормалізації взаємин осіб з інвалідністю, їх соціальній інтеграції.

Значення соціального працівника в тому, щоб з урахуванням вікових інтересів, особистісних характеристик осіб з інвалідністю організувати їх соціально-побутову і соціально-психологічну адаптацію. Участь соціального працівника в реабілітації осіб з інвалідністю носить багатоаспектний характер, що вимагає не лише різнобічної обізнаності, поінформованості у законодавстві, але і наявності відповідних особистісних якостей, що дозволяють особі з інвалідністю довірливо відноситися до цієї категорії працівників. Соціальний працівник є одним з головних джерел інформації з соціальних, правових та інших питань, які торкаються особи з інвалідністю та її сім'ї, повідомляє адреси різних служб і установ; виступає як консультант, який вислуховує прохання, дає поради в рамках своєї компетенції; є об'єднуючою ланкою між сім'єю і різними службами і установами на місцевому, регіональному та державному рівнях.

4. Головна мета соціальної роботи з сім'єю, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами – допомогти сім'ї виконати важке завдання виховання й розвитку такої дитини, сприяти її оптимальному функціонуванню та соціальній адаптації, мобілізувати можливості сім'ї для вирішення завдань реабілітаційного процесу. Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямований на подолання складних життєвих обставин, а також на адаптацію до нового середовища, створення у ньому оптимальних умов життя окремих категорій дітей та молоді шляхом надання комплексу соціальних послуг

Виділяють такі форми роботи з сім'єю, яка виховує дитину з інвалідністю: соціальний супровід, соціальний патронаж, бесіда, тренінг, батьківські групи, які є поєднанням клубної, терапевтичної та семінарської форм роботи. Виділяють такі додаткові форми роботи соціального працівника з сім'єю: загальні батьківські збори та індивідуальні бесіди; залучення сімей до організації свят, вистав для дітей та інших форм дозвільної діяльності; екскурсії, поїздки за місто, відвідування зоопарків, театрів; літні інтеграційні табори; батьківські семінари.

У роботі соціального працівника з сім'єю, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами є також такі напрями роботи: інформаційна робота з метою знайомства з профільними державними і громадськими установами та формування потреби в ефективній взаємодії в напрямку реалізації різноманітних соціальних потреб; соціальна підтримка з метою розвитку впевненості, готовності долати життєві труднощі.

5. Проведене експериментальне дослідження показало середній рівень соціально-психологічної підтримки осіб з інвалідністю в Україні та місті, зокрема. Найбільше у міжпрофесійній взаємодії щодо соціально-психологічної підтримки осіб з інвалідністю приймають участь соціальні працівники, корекційні педагоги, психологи, фахівці Центру зайнятості, реабілітологи, юристи та лікарі. У вирішенні проблем осіб з інвалідністю беруть участь різні заклади, зокрема: центри зайнятості, спеціальні навчально-реабілітаційні заклади освіти, інклюзивно-ресурсні центри, багатопрофільні

навчально-реабілітаційні центри, територіальні центри соціального обслуговування, ЦСССДМ та ін.

6. Соціальні проекти для осіб з інвалідністю спрямовані на вирішення проблем даної категорії осіб. Вони поділяються на: психологічні, що передбачає психологічну підтримку людини з інвалідністю; соціально-культурні, які передбачають активізацію та розвиток творчо-художнього потенціалу дітей і дорослих, засвоєння ними цінностей культури та мистецтва; соціально-реабілітаційні, що мають на меті вирішення завдань соціалізації особистості з інвалідністю.

За результатами експериментального дослідження пропозиціями щодо удосконалення шляхів соціально-психологічної підтримки осіб з інвалідністю є: збільшення фінансування на придбання ліків та вирішення соціально-побутових питань; створення додаткових робочих місць для осіб з інвалідністю; збільшення кількості соціальних працівників, які здійснюватимуть соціальну підтримку осіб з інвалідністю; психоемоційна готовність сім'ї з особами з інвалідністю до соціального супроводу; збільшення кількості та фінансування Державних програм щодо соціально-психологічної підтримки особам з інвалідністю; облаштування громадських місць і транспорту відповідно до потреб осіб з інвалідністю; юридична підтримка. Тому вважаємо, що в Україні варто розробляти і впроваджувати більше соціальних проектів, спрямованих на вирішення саме цих першочергових проблем.

7. Для успішного вирішення проблем осіб з інвалідністю потрібна взаємодія на рівні держави, закладів освіти, громадських організацій, сім'ї, ЗМІ. Важливим для оптимізації надання соціальної допомоги особам з інвалідністю є застосування інноваційних методів та форм роботи. Наприклад, упровадження у технологію управління цією сферою стратегій, принципів, методів такої нової науки та сфери соціальної практики, як реабілітаційний менеджмент. Ефективним для вирішення проблем осіб з інвалідністю є концепція «мейнстрімінгу інвалідності» – системи залучення проблем

інвалідності на міжнародному та національному рівнях до політик, програм та інших заходів з метою просування рівності осіб з інвалідністю. Важливою є оптимізація здійснення соціального супроводу та соціального патронажу особи з інвалідністю, подальше впровадження інклюзивної освіти, подолання соціальної ексклюзії, взаємодія з сім'єю, яка виховує особу з інвалідністю, із застосуванням інтерактивних форм і методів (диспутів, соціально-психологічних ігор та тренінгів та ін.).

8. Перспективами подальших досліджень означеної проблеми є застосування інноваційних технологій у роботі з особами з інвалідністю, оптимізація міжпрофесійної взаємодії різних фахівців, втілення соціальних проектів з вирішення проблем осіб з інвалідністю, взаємодія на рівні держави, закладів освіти, громадських організацій, сім'ї, ЗМІ.

Список використаних джерел

1. Агарков О. А. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2013. 584 с.
2. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
3. Буковська О. О. Напрямки психологічної допомоги сім'ям, які виховують дитину з особливими потребами. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Сер. : Психологічні науки. 2013. Вип. 114, С. 12–16.
4. Види роботи соціального педагога з дітьми-інвалідами. URL: https://studopedia.su/5_14879_vidi-roboti-sotsialnogo-pedagoga-z-ditmi-invalidami.html (дата звернення: 12.09.2019).
5. Грабовенко Н. В. Діагностика сімей, що виховують дітей з інвалідністю, як основа їхньої типологізації і складова ефективності соціально-педагогічної роботи з ними в умовах реабілітаційних центрів. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. № 2. Ч. 2, С. 85–92.
6. Горленко В. М. Статистичний бюлетень показників розвитку психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій за 2015-2016 навчальний рік. К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. 49 с.
7. Громадська організація «Харківська асоціація незрячих юристів». URL: <http://jurist.org.ua/z-01-vieriesnia-2016-roku-khgo-niezriachikh-iuristiv-rozpchinaie-riealizatsiiu-proiektu-nadannia-pr> (дата звернення: 14.10.2019).
8. Державна типова програма реабілітації інвалідів від 01.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF> (дата звернення: 21.03.2019).
9. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80.
80. Соціальні послуги від 24.07.2006 р. №274. URL: https://www.borovik.com/index_instruction.php?Gins=iwc&lang_i=1 (дата звернення: 10.09.2019).

10. Замашкіна О. Своєрідність соціальної послуги раннього втручання для родин, які мають дітей з особливими потребами *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: європейський вектор, українські реалії*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. С. 13–15.
11. Збірка оповідань, есе, роздумів, статей про дітей та молодь з обмеженими можливостями. URL: https://issuu.com/irabochar/docs/moonchild_brochure. (дата звернення: 17.11.2019).
12. Зверева І. Д. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. К. : Держсоцслужба, 2006. 104 с.
13. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. Соціальна робота в Україні. К. : Наук. світ. 2003. 117 с.
14. Іванова І. Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. К. : Логос, 2000. С. 188.
15. Ілїніч С. Ю., Н. О. Ляшкова. Професійна компетентність фахівців соціальної сфери як соціодидактична проблема. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна*. За ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. Вип. XXVI. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. С. 85–97.
16. Інвалідність та суспільство : навчальний посібник. За ред. Л. Байди, О. Красюкової. К., 2012. 188 с.
17. Ініціативи батьків. URL: <http://rvua.com.ua/initiatives/initsiativi-batbkiv-55> (дата звернення: 20.10.2019).
18. Інтеграція молоді з обмеженими фізичними можливостями в суспільство : громадсько-правові, соціально-психологічні та інформаційно-технологічні аспекти: методичний посібник. За ред. Є. А. Клопоти, В. Г. Бондаренко, О. А. Клопоти, С. А. Бондаренка. Запоріжжя : ЗНУ, 2008. 114 с.

19. Капська А. Й., Пеша І. В., Міхеєва О. Ю., Соляник М. Г. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навчально-методичний посібник. К. : Слово, 2015. 328 с.
20. Кизимович О. С. Соціально-педагогічна та психологічна допомога дітям і молоді з особливими потребами та їхнім батькам. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2003. № 33, С. 103–109.
21. Конвенція про права осіб з інвалідністю №9833/0/14-16/19 від 06.07.2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 20.10.2019).
22. Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів. *Права інвалідів в Україні*. К. : Сфера, 2002. 96 с.
23. Кукуруза Г. В., Кравцова А. М., Близнюк О. О., Мохнач О. М., Болгова Л. В. Психологічна допомога та соціальний супровід батьків, у яких народилися діти з вадами психічного та фізичного розвитку. К. : Держсоцслужба, 2008. 28 с.
24. Ланко Г. Реабілітаційний процес дітей з обмеженими можливостями: ресурси бібліотерапії, казкотерапії, лялькотерапії. *Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.)*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. С. 34-38.
25. Левченко И. Психологическая помощь семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии. М. : Просвещение, 2005. 72 с.
26. Мойса Б. Пропозиції до політики щодо реабілітації осіб з порушеннями здоров'я. Київ, 2017. 36 с.
27. Нічого для нас без нас : посібник з інклюзивного прийняття рішень для громадських організацій людей з інвалідністю. Упорядники: В. О. Азін, Л. Ю. Байда, Н. Госс, І. М. Сухініна, А. Флетчер. К. : Ленвіт: 2015. 96 с.
28. Нічого без нас : посібник з інклюзивного прийняття рішень для державних органів. Упорядники: В. О. Азін, Л. Ю. Байда, Н. Госс, П. М. Ждан, І. М. Сухініна, А. Флетчер. К. : Ленвіт, 2015. 102 с.
29. Нічого для нас без нас : посібник з інклюзивного прийняття рішень для засобів масової інформації. За загальною редакцією Виртосу І. Г. Упорядники:

В. О. Азін, Л. Ю. Байда, Н. Госс, П. М. Ждан, А. Флетчер К. : Ленвіт, 2015. 92 с.

30. Омельченко І. М. Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей з обмеженими можливостями : методичні рекомендації. Полтава : ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2009. 80 с.

31. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навчально-методичний посібник. За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.

32. Організація реабілітаційних заходів у центрі соціальної реабілітації дітей-інвалідів : навчально-методичний посібник. К. : Міністерство праці та соціальної політики України, 2009. 97 с.

33. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник. За заг. ред. А. А. Колупаєвої. К. : «А. С. К.», 2012. 308 с.

34. Польовик О. В. Проблеми життєдіяльності дітей з особливими потребами в сучасному суспільстві. *Сучасна теорія і практика соціальної роботи: зб. наук. пр.* Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна». 2010. С. 99.

35. Положення про інклюзивно-ресурсний центр від 12 липня 2017 р. № 545. Дата оновлення : 23.08.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#doc_info (дата звернення: 12.05.2019).

36. Положення про навчально-реабілітаційний центр від 6 березня 2019 р. №221. Дата оновлення : 06.03.2019, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF> (дата звернення: 26.09.2019).

37. Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : Постанова Кабінету міністрів України від 1 серпня 2013 р. №573. Дата оновлення : 12.02.2019, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2013-%D0%BF> (дата звернення: 11.05.2019).

38. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 №912. URL: http://www.irf.ua/allevents/news/tsinnist_inklyuzivnoi_osviti/ (дата звернення: 28.10.2019).
39. Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб) : Постанова Кабінету міністрів України від 21.11.2013 № 896. Дата оновлення: 27.12.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019).
40. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від [19.12.2017](#) № 2249-VIII. Дата оновлення: 20.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14> (дата звернення: 11.09.2019).
41. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 19.12.2017. Дата оновлення: 09.08.2019. URL: [\https://zakon.help/law/875-XII/ (дата звернення: 17.10.2019).
42. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 31.08.2018 № 2961-IV. Дата оновлення: 03.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 07.10.2019).
43. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 20.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2558-III> (дата звернення: 12.10.2019)
44. Психолого-педагогічний супровід сім'ї у роботі психолого-медико-педагогічної консультації : авт. кол.: С. І. Васильковська, Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко та ін. ; за ред. А. Г. Обухівської. К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 66 с.
45. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проекту «Створення системи надання послуг раннього втручання» для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя» від

14.12.16 за № 948-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/948-2016-p> (дата звернення: 24.10.2019)

46. Романов О. Діти з особливими потребами в школі : Психолого-педагогічний супровід. К. : Шк. світ, 2011. 128 с.
47. Романовська Л. І., Джигун Л. М., Синюк Н. В. Теорія та практика реабілітаційної роботи: навч. посібник. Хмельницький : ХНУ, 2009. 222 с.
48. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів : Літопис, 2008. 334 с.
49. Павленко І. Соціальна інклюзія як одна з умов соціальної адаптації дітей з особливими потребами. *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (25 квітня 2019 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. С. 90–93.
50. Сілаєв В. Фізична культура як шлях соціальної реабілітації молоді з обмеженими можливостями здоров'я. *Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.)*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. С. 53–55.
51. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. К. : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
52. Соціальна реабілітація дітей та молоді з особливими потребами. *Інформаційно-методичний збірник*. Одеса : ООЦССМ, 2001. 162 с.
53. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник. За ред. Проф. А. Й. Капської. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
54. Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії. *Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (25 квітня 2019 р.)*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. 156 с.
55. Соціальне партнерство в інклюзивній освіті : європейський вектор, українські реалії. *Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.)*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. 72 с.

56. Соціальний захист населення України. Статистичний збірник. За ред. О.О. Кармазіної. К. : Державна служба статистики, 2018. 122 с.
57. Соціальний проект «Дитина з Місяця». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 14.09.2019)
58. Соціальний проект «Школа нових можливостей». URL: <https://www.dobrodel.org.ua/project/292/> (дата звернення: 14.09.2019)
59. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Навч.-метод. посібник для соціальних працівників і соціальних педагогів. За ред. А. Й. Капської. К. : ДЦССМ, 2003. 168 с.
60. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. *Права інвалідів в Україні*. К. : Сфера, 2002. 178 с.
61. Типове положення про Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю від 22.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-16#n15>. (дата звернення: 16.10.2019)
62. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: Навч. посібник. К. : ДЦССМ, 2002. 132 с.
63. Усик О. Деякі аспекти проблеми соціального супроводу дітей та їхніх сімей в умовах інклюзивної освіти. *Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.)*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. С. 60–64.
64. Харченко С. Я., Краснова Н. П., Харченко Л. П. Соціально-педагогічні технології. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.
65. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в умовах вищого навчального К. : ТАЛКОМ, 2018. 272 с.
66. Шведов А. Відкрита модель соціальної реабілітації. *Повір у себе*. 2002. №45, С. 21–24.
67. Шевцов А. Г. Освітні основи системи реабілітування осіб з обмеженнями життєдіяльності. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня 13.00.03 – корекційна педагогіка. К., 2010. 46 с.
68. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей

- з вадами здоров'я : монографія. К. : НТІ „Інститут соціальної політики”, 2004. 240 с.
69. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : монографія. К. : МП Леся, 2009. 484 с.
70. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія. К. : Соцінформ, 2004. 200 с.
71. Щербакова К. В. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва: Навч. посібник. К. : ДЦССМ, 2002. 217 с.
72. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навч. посіб. К. : Либідь, 1996. 264 с.